

مقدمه

نظام‌های سیاسی همواره دغدغه آموزش و تربیت سیاسی جامعه خود را دارند؛ زیرا پایداری و ماندگاری نظام‌های سیاسی به تحقق عینی آرمان‌ها، اهداف و عبور سالم و موفق از طوفان حوادث و بحران‌های سیاسی و اجتماع وابسته است. «تربیت سیاسی» پاسخی عقلانی به این دغدغه مهم است. تربیت سیاسی آماده‌سازی جامعه برای پذیرش ماموریت‌ها و وظایف تعریف شده از سوی نظام سیاسی است. تربیت سیاسی ورزیدگی جامعه برای گذر از بحران سیاسی است. بنابر این، تربیت سیاسی ضرورتی مستمر و همیشگی است؛ زیرا چنین دغدغه‌ای همیشگی است. اما آنچه اهمیت این موضوع را دو چندان می‌کند تبیین تربیت سیاسی در چارچوب نظام سیاسی اسلام است. اندیشمندان نظام‌های غیر دینی - عمدتاً روان‌شناسان و جامعه‌شناسان سیاسی - در قالب مفاهیمی همچون «روان‌شناسی سیاسی»، «جامعه‌پذیری سیاسی»، «رشد سیاسی» و «توسعه سیاسی» این موضوع را مطرح کرده‌اند، درحالی که تمام توجه آنان معطوف به مبانی و اصول حاکم بر نظام سیاسی غیر دینی و سکولار است. بنابراین، فهم تربیت سیاسی بر مبنای اصول سیاست اسلامی ضرورت پیدا می‌کند و هرگز نمی‌توان پذیرفت که نظام‌های سیاسی - اعم از دینی و غیر دینی - در کار تربیت سیاسی از اصول مشترک و واحدی پی‌روی کنند.

توجه به ضرورت تربیت سیاسی به نحو پسینی نیز متصور است، و آن، هنگام وقوع بحران‌ها و فتنه‌های سیاسی در نظام است. رهبران، نجبگان و مردم در شرایط وقوع فتنه سیاسی بیش از پیش به ضرورت تربیت سیاسی پی می‌برند. یک نمونه آن فتنه سال ۱۳۸۸ است. در آن زمان، دشمنان داخلی و خارجی نظام اسلامی با همراهی ابرقدرت جهانی، آمریکا، هنگام برگزاری انتخابات ریاست جمهوری، باز دیگر توطئه براندازی نظام اسلامی را به راه انداختند. در این فتنه سیاسی، تمام اقشار سیاسی و اجتماعی، به‌ویژه گروه خواص، درگیر بودند. تدابیر الهی و خردمندانه رهبر معظم انقلاب بود که جامعه اسلامی را از سقوط در ورطه هرج و مرج و فروپاشی نظام نوپای اسلامی، که خار چشم دشمنان دین است، نجات داد. علاقه‌مندان و دل‌سوزان به انقلاب از این واقعه تلخ درس‌های زیادی گرفتند؛ از جمله، بر اهمیت تربیت سیاسی بیشتر واقف شدند. گفتار حاضر تلاش دارد با مطالعه موردی فتنه مزبور با تأکید بر رهنمودهای مقام معظم رهبری و عطف توجه به کتاب و سنت، برخی از اصول تربیت سیاسی در اسلام را استخراج کند.

برپایی نظام اسلامی یکی از مهم‌ترین جلوه‌های عمل به قرآن کریم است و فتنه سیاسی تهدیدی

اصول تربیت سیاسی اسلام: مطالعه موردی فتنه سال ۱۳۸۸

داود مهدوی‌زادگان / دانشیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

davood@ihcs.ac.ir

علی محمدی‌سیرت / دکتری مدرسی انقلاب اسلامی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) mohammadeali91@yahoo.com

دریافت: ۱۳۹۲/۱۰/۱۰ - پذیرش: ۱۳۹۴/۰۳/۰۶

چکیده

تربیت سیاسی شکوفا شدن توانمندی‌های عقلانیت سیاسی نهفته در وجود انسان است، به گونه‌ای که او را به انسانی با درک بالای سیاسی تبدیل کند. هدف از تربیت سیاسی در اندیشه سیاسی اسلام، دست‌یابی به تقوای سیاسی است. مهم‌ترین دستاورد تقوای سیاسی گذر از فتنه سیاسی به رهبری ولی امر مسلمانان است. ریشه فتنه، اختلاط حق و باطل و لازمه آن اختلاف بین مردم، و نتیجه آن اخلال در نظام است. ثمره تربیت سیاسی اسلامی به‌کارگیری سیاست‌های متدینانه خواص و اطاعت آگاهانه عموم است. تربیت سیاسی اسلام در مواجهه با فتنه، از اصول خاصی پی‌روی می‌کند که مهم‌ترین آنها عبارت است از: رعایت تقوای سیاسی، اطاعت از دستورهای رهبری، روشنگری و افشاگری، برخورد به‌هنگام و شجاعانه، هوشیاری در برابر فرصت‌طلبان، جدا کردن صف فتنه‌گران از فتنه‌زدگان، تقویت دانش دشمن‌شناسی. این اصول در مطالعه موردی مواجهه با فتنه سال ۱۳۸۸ توسط مقام معظم رهبری و مردم به کار بسته شد. پژوهش حاضر تلاش دارد نقش تقوای سیاسی و بصیرت سیاسی را در فرایند تربیت سیاسی اثبات و نتایج آن را در شرایط فتنه بررسی کند و زمینه‌ساز ایجاد گفتمان عمومی تربیت سیاسی اسلامی باشد.

کلیدواژه‌ها: قرآن، تربیت سیاسی، فتنه سیاسی، فتنه، مدارا، بصیرت.

علیه حاکمیت نظام اسلامی و قرآنی محسوب می‌گردد. بدین‌روی، هریک از افراد جامعه اسلامی مکلف به حفظ و حراست از بقا و استمرار آن هستند. باید دید قرآن کریم و سیره اهل‌بیت علیهم‌السلام در مواجهه با فتنه‌های سیاسی چه روش‌ها و الگوهایی ارائه کرده‌اند تا حکومت و جامعه اسلامی بتواند در مقابله با فتنه‌ها در چارچوب دین و دستورهای الهی سربلند و موفق بیرون آید؟

از این‌رو، سؤال اصلی در این پژوهش عبارت است از: «اصول و روش‌های تربیت سیاسی قرآن کریم و اهل‌بیت علیهم‌السلام در مواجهه با فتنه سیاسی چیست؟ و با توجه به آنها، در تطبیق با فتنه ۱۳۸۸ چه تحلیلی می‌توان ارائه کرد؟» موضوع این تحقیق از آن رو که با رویکرد دینی انجام شده، جدید است. در بیشتر آثار علما، مفهوم «تعبّد» و «عبودیت» در حوزه فردی مطرح شده، ولی کمتر به تجلی عبودیت و تعبّد در عرصه جامعه و به‌ویژه سیاست توجه گردیده است. از این‌رو، بحث درباره تبیین و تفسیر و توصیف عبودیت و تعبّد اجتماعی و سیاسی، نوآورانه است. این تحقیق به دنبال «ارائه راهبردهای تربیت سیاسی کارگزار نظام اسلامی» است. لازم به ذکر است که پژوهش حاضر، در مطالعات میان‌رشته‌ای علوم قرآنی، علوم حدیثی، علوم سیاسی و علوم تربیتی پژوهشی نوین به‌شمار می‌آید.

تربیت سیاسی

«تربیت سیاسی» را عبارت از پرورش فضایل و کسب دانش‌ها و مهارت‌های لازم برای تبدیل انسان به انسان سیاسی می‌دانیم. اساساً مبنای سیاست اسلام و فلسفه بعثت انبیا شکوفا کردن توانمندی‌های عقلانی نهفته در وجود انسان‌هاست؟ همان‌گونه که مقام معظم رهبری فرمودند: «ولا بعث الله رسولا ولا نبيا حتى يستكمل العقل»؛ خدای متعال هیچ پیغمبری را در طول تاریخ به میان مردم نفرستاد، مگر بدین هدف و مقصود که خرد را در میان مردم کامل کند (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۲/۹/۲۶).

مقام معظم رهبری رشد فکری و بصیرت سیاسی را نیاز دنیای اسلام می‌دانند:

دنیای اسلام امروز احتیاج دارد به روی آوردن به اندیشه، روی آوردن به فکر، عادت کردن به اندیشیدن، مسائل را درست فهمیدن، درست تحلیل کردن. دنیای اسلام امروز احتیاج دارد به شناختن حقیقی جبهه دشمن امت اسلامی. دشمنانمان را بشناسیم، دوستانمان را بشناسیم. گاهی دیده شده است که مجموعه‌ای از ما مسلمان‌ها با دشمنان خودمان همدست شدیم برای زدن دوستان خود، برای زدن برادران خود! خب، این به ما لطمه می‌زند، این امت اسلامی را دچار آشفتگی می‌کند، دچار ضعف می‌کند. این ناشی از نداشتن بصیرت است. امروز دنیای اسلام به این بصیرت احتیاج دارد، به این تدبیر و اندیشه احتیاج دارد، به «اثارة دفائن عقول» احتیاج دارد: «و یتروا لهم دفائن العقول» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۳/۳/۶).

انسان بدون بصرت نمی‌تواند حقایق سیاسی و اجتماعی را و آنچه از سخنان حق و باطل در صحنه جامعه رخ می‌نماید، تشخیص دهد و حقایق را بفهمد. چنان‌که که معظم له بر این نکته تأکید ورزیده‌اند که انسان باید صاحب‌نظر و سیاستمدان بوده و قدرت تحلیل سیاسی داشته باشد. «مصونیت یک ملت در فهم جریان سیاسی در دنیاست و اینکه می‌خواهند چه بر سر او بیاورند و او را به کجا بکشانند و او باید به کجا برود و چه باید اراده کند (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۱/۴/۲۶). این حقیقت در کلام امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام آمده است: «لَا يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمَ إِلَّا أَهْلُ الْبَصَرِ وَالصَّبْرِ» (نهج‌البلاغه، خ ۱۷۳)؛ کسی در این مسیر موفق است که زمان را بشناسد و صبر لازم را داشته باشد. همچنین در کلام امام صادق علیه‌السلام آمده است که «الْعَالِمُ بِزَمَانِهِ لَا تَهْجُمُ عَلَيْهِ الْوَأْبِسُ» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۲۷).

در باره «تربیت سیاسی»، همچون بسیاری از مفاهیم علوم انسانی، تعاریف متفاوتی ارائه شده است؛ چنانکه گفته شده: «تربیت سیاسی» پرورش فضایل، دانش‌ها و مهارت‌های لازم برای مشارکت سیاسی و آماده کردن اشخاص برای مشارکت آگاهانه در بازسازی آگاهانه جامعه خود است (مصباح، ۱۳۹۰، ص ۱۸۰). تربیت شهروندان، گزینش رهبران سیاسی، ایجاد یک همبستگی سیاسی، حفظ قدرت سیاسی، اجتماعی کردن افراد برای نظام‌های سیاسی، نقد نظام سیاسی موجود، و تربیت شهروندان جهانی از جمله اهدافی است که برای تربیت سیاسی ذکر کرده‌اند (همان). تربیت سیاسی، ارتباطی تنگاتنگ با ایدئولوژی و بنیان‌های نظری آن دارد. هر مکتب سیاسی براساس اصول و مبانی نظری خود، هدف‌های ویژه‌ای دنبال می‌کند. بدین‌روی، به لحاظ جنبه نظری و تدوین الگوی تربیت سیاسی، باید ساختاری منطقی برای این امر فراهم شود تا فرایند تربیت سیاسی نظام آموزشی بر مبانی و اصول و روش‌هایی متکی گردد که با اهداف تربیت سیاسی سازگار باشد (موسوی، ۱۳۸۷، ص ۴۸).

آنچه مفهوم «تربیت سیاسی» را از دیگر انواع تربیت مجزا می‌کند اهداف تربیت سیاسی است. تربیت سیاسی فرایندی است که به ایجاد شخصیتی عقلانی، متقصد، توانا در گفت‌وگوهای سازنده، و توانمند در عملکردها - آنچه به بهبود هر چه بیشتر وضعیت کمک می‌کند - می‌انجامد. به این معنا، تقویت بینش انسان را به صورتی که اهل نظر بوده، و توانایی تحصیل، و کسب بینش سیاسی (مستقل) داشته باشد، برایش به ارمغان آورده است، و هدف از این همه، توجه رشد و گسترش روزافزون بینش‌ها و دیدگاه‌هایی است که دربرگیرنده ارزش‌ها، اعتقادات و جهت‌گیری‌ها و عواطف سیاسی است، به‌گونه‌ای که شخص نسبت به موضع‌گیری‌های سیاسی، قضایای محلی، منطقه‌ای و جهانی آگاه و همچنین بر مشارکت و فعالیت دقیق در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی به‌طور کلی، توانا باشد. از دیگر

اهداف آن، تقویت بنیه مشارکت سیاسی انسان است؛ به نحوی که توانایی فعالیت و مشارکت سیاسی را در جامعه با احساس مسئولیت و داشتن شوق و علاقه برای ایجاد تغییر و تحول در تمام اشکال و عناوین موجود - که به ایجاد تغییر و تحول بهتر بیانجامد - داشته باشد (محمد طحان، ۱۳۸۱، ص ۳۶).

الگوی تربیت سیاسی در ذیل یک حکومت دینی، متفاوت از الگوهای دیگر است. برای ارائه یک الگوی صحیح تربیت سیاسی، باید به اصول معرفت‌شناختی، هستی‌شناسی و انسان‌شناسانه برآمده از متون و منابع دینی مراجعه کرد. از این رو، فرایند تربیت سیاسی برگرفته از متون دینی، سیاست‌های خاصی را به دنبال دارد. تربیت سیاسی در یک حکومت دینی، در گفتمان مسلط تربیت دینی تعریف می‌گردد.

بعضی خیال می‌کنند انسانی که مشغول عبادت باشد، یک عابد و متضرع و اهل دعا و ذکر است و نمی‌تواند یک انسان سیاسی باشد. یا کسی که اهل سیاست است - چه زن و چه مرد - و در میدان جهاد فی سبیل الله حضور فعال دارد، اگر زن است نمی‌تواند یک زن خانه‌دار با وظایف مادری و همسری و کدبانویی باشد، و اگر مرد است نمی‌تواند یک مرد خانه و دکان و زندگی باشد؛ خیال می‌کند با هم منافات دارد، در حالی که از نظر اسلام، این سه چیز با یکدیگر (نه تنها) منافات و ضدیت ندارد [بلکه] در شخصیت انسان کامل کننده هم است (معظم رهبری، ۱۳۶۷/۰۹/۲۲).

البته باید توجه داشت که سلوک معنوی و اخلاقی و سلوک سیاسی یک مسلمان مومن، یکی و آمیخته به هم است. همان‌گونه که سلوک سیاسی امیرالمؤمنین علیه السلام از سلوک معنوی و اخلاقی او جدا نیست. سیاست امیرالمؤمنین علیه السلام هم آمیخته با معنویت و آمیخته با اخلاق است. رهبر معظم انقلاب هم فرمودند: این نکته را باید در نظر داشت و توجه کرد که سلوک سیاسی امیرالمؤمنین علیه السلام از سلوک معنوی و اخلاقی او جدا نیست. سیاست امیرالمؤمنین علیه السلام هم آمیخته با معنویت است و آمیخته با اخلاق است. اصلاً سیاست علی علیه السلام منشأ گرفته از معنویت او و اخلاق اوست. سیاست اگر از اخلاق سرچشمه بگیرد از معنویت سیراب بشود برای مردمی که مواجه با آن سیاست‌اند وسیله کمال است، راه بهشت است. اما اگر سیاست از اخلاق جدا شد، از معنویت جدا شد آن وقت سیاست‌ورزی می‌شود؛ یک وسیله‌ای برای کسب قدرت، به هر قیمت؛ برای کسب ثروت، برای پیشبرد کار خود در دنیا. این سیاست می‌شود آفت. برای خود سیاست‌ورز هم آفت است. برای مردمی هم که در عرصه زندگی آنها این سیاست ورزیده می‌شود آفت است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷/۰۶/۲۰).

فتنه ۱۳۸۸

تردیدی در برگزاری قانونی انتخابات ریاست جمهوری دهم در سال ۱۳۸۸ نیست. اما فتنه‌گران با ترویج دروغین «تقلب»، چهره حقیقت را غبارآلود جلوه دادند. اگر باطل از آمیختگی با حق خالص

می‌شد، طالب حقیقت سرگشته نمی‌گشت، اما اختلاط حق و باطل فتنه‌ساز می‌شود؛ چنانکه امیرالمؤمنان علیه السلام می‌فرمایند: «فهنالک یستولی الشیطان علی اولیائه و ینجوا الذین سبقت لهم من الله الحسنی» (نهج‌البلاغه، خ ۵۰) آنجاست که شیطان بر دوستانش غلبه پیدا می‌کند و کسانی که مشمول لطف خداوند شده‌اند نجات می‌یابند. تلاش هماهنگ و گسترده‌ای برای ایجاد فضای مناظرات سیاسی با استفاده از شرایط دوران انتخابات انجام گرفت. نظام سلطه تمام همت خود را به کار گرفت تا در پوشش فضای آزاد و دموکراتیک انتخابات، با به کارگیری عناصر موجه، از یک‌سو، تنازعات و مناقشات حزبی و اختلافات جناحی را دامن بزند و از سوی دیگر، با حمله به اعتقادات و باورها و تغییر گرایش‌های افراد مستعد، اختلافات را زیاد کند. به تدریج، با روشن شدن فضای غبارآلود و با رهبری عالمانه رهبر معظم انقلاب اسلامی موج اردوکنشی‌های خیابانی جریان فتنه فروکش کرد و جنگ روانی احساسی عقیم ماند. در این مرحله، جریان فتنه برای رویارویی با نظام مواجه با مشکل بزرگی بود و آن ریزش حمایت مردمی بود. از این رو، به دستاویز حضور و پیروسی در مناسبت‌های اسلامی - ملی معمول جامعه روی آوردند. نمونه‌های بارز این اقدامات را می‌توان در حضور فتنه‌گران در راهپیمایی‌های روز قدس، ۱۳ آبان، ۱۶ آذر و روز عاشورا ذکر کرد.

دین‌پیرایی یا دین‌ستیزی و تهاجم گسترده و آشکار به مقدسات برای خروج از بن‌بست استراتژیک، آخرین دستاویز اساسی جریان فتنه بود. دشمنان قسم خورده ملت ایران، که خود را شکست خورده می‌دیدند، این بار به هتاک و حرمت‌شکنی در روز عاشورای حسینی روی آوردند. اما خروش تاریخی ملت عاشورایی در ۹ دی ۱۳۸۸ همه نقشه‌های فتنه‌گران را بر آب کرد. اینچنین بود که حضور حماسی ملت در ۹ دی آخرین یخ‌های فتنه را ذوب کرد. پس از آن تلاش‌های بسیاری برای زنده کردن جریان رو به موت «فتنه» صورت گرفت، ولی با حضور تاریخی و با بصیرت ملت در ۲۲ بهمن ۱۳۸۸ آخرین میخ بر تابوت فتنه کوبیده شد.

اصول تربیت سیاسی

تربیت سیاسی اسلام در شرایط فتنه، مبتنی بر اصولی است که مهم‌ترین آنها به همراه مطالعه موردی مواضع مقام معظم رهبری در فتنه سال ۱۳۸۸ بیان می‌گردد:

۱. درخواست لطف و تثبیت الهی

چون جامعه اسلامی بر مبنای توحید اقامه شده، از این رو، اصلی‌ترین گام برای مقابله با فتنه و فتنه‌گران،

درخواست عاجزانه امداد و لطف و تثبیت از ربّ و قادر مطلق است؛ زیرا او آگاه به توطئه و مکر توطئه‌گران است. بر همین اساس، اگر فضل و رحمت خدا نباشد هیچ‌کس به فلاح نمی‌رسد و این‌ها نیز به تناسب استعداد های افراد به آنها عطا می‌شود.

اگر لطف و تثبیت الهی نباشد همگان در شرایط فتنه می‌لغزند! خدای سبحان به پیامبرش ﷺ می‌فرماید: دشمنان فتنه می‌کنند تا بعضی از دریافت‌های وحیانی تو را هم تغییر دهند و تو به خواست آنان سخن بگویی. اگر به درخواست آنها آیات الهی را تغییر دهی، با تو پیوند دوستی برقرار می‌کنند. اگر لطف و تثبیت خدایی نبود شاید تو نیز به پذیرش بعضی از خواسته‌های آنان اندکی گرایش پیدا می‌کردی. اما این کار نه تنها تحقق خارجی نیافت تا به خواست آنان از آیات الهی بکاهی یا بر آنها بیفزایی، بلکه در درون قلب تو نیز تمایلی به پذیرش پیشنهاد آنان پدید نیامد؛ حتی بدان میل، نزدیک هم نشدی: «وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ لَتَغْتَرِي عَلَيْنَا غَيْرَةٌ وَإِذَا لَاتَخَذُوكَ خَلِيلًا، وَ لَوْ لَأَنَّ بُنْتَانَكَ لَقَدْ كَدَّتْ تَرْكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْنًا قَلِيلًا» (اسراء: ۷۳ و ۷۴). از این آیه می‌توان استفاده کرد که بسیاری از فتنه‌ها و توطئه‌های داخلی و خارجی دشمنان با لطف و عنایت الهی دفع می‌شود، وگرنه اثری از قرآن و انقلاب اسلامی تا کنون باقی نمانده بود.

۲. رجوع به قرآن

در فضای فتنه، یکی از بهترین معیارها رجوع به قرآن است. اگر در فضای فتنه، اندیشه‌ها و افکار متضاد را بتوان به درستی بر قرآن عرضه کرد، می‌توان حق و باطل آنها را تشخیص داد.

پیامبر اکرم ﷺ در حدیثی، راه عبور از فتنه‌ها را چنین بیان می‌کنند: «فَإِذَا التَّبَسُّطُ عَلَيْكُمْ الْفِتْنِ كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمَظْلَمِ فَعَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۸۹، ص ۱۷)؛ زمانی که فتنه‌ها همچون پاره‌های شب‌تار شما را فراگرفت، به قرآن پناه ببرید.

در روایتی دیگر، از امیرمؤمنان ﷺ نقل شده است که می‌فرمایند: «از رسول خدا ﷺ شنیدم که می‌فرمود: جبرئیل بر من نازل شد و گفت: ای محمد [ﷺ] به زودی در امت فتنه‌ای واقع می‌شود. سپس رسول خدا ﷺ پرسیدند: راه خروج از آن چیست؟ جبرئیل گفت: کتاب خدا (همان، ص ۲۴).

معنای لغوی، «فتنه» به معنای آشوب، ایجاد کینه، اختلاف و نابسامانی فردی و جمعی، و تیرگی و تاریکی است. قرآن حکیم نور است و رسالت اصلی آن اخراج انسان‌ها از ظلمت به نور است. بنابراین، بهترین راه برای برون‌رفت از تاریکی فتنه، تمسک به قرآن کریم و عمل به آن است.

مبانی نظام مقدس جمهوری اسلامی بر اساس اصول مطرح در قرآن کریم ترسیم گردیده و در شرایط

فتنه نیز قرآن راهگشای رهبران انقلاب اسلامی ایران بوده است. مقام معظم رهبری در مدیریت فتنه ۸۸ به آیات بسیاری از قرآن کریم استناد کردند و فرمایش‌های ایشان پر از استنادات قرآنی است. برای مثال:

قانون وجود دارد. بر طبق قانون، بدون هیچ‌گونه تخطی از قانون، بایستی مرقانون به صورت قاطع انجام بگیرد؛ اما ورود افرادی که شأن قانونی و سمت قانونی و وظیفه قانونی و مسئولیت قانونی ندارند قضایا را خراب می‌کند. خدای متعال به ما دستور داده است: «وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نًا قَوْمٌ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ» (مائده: ۸) بله، یک عده‌ای دشمنی می‌کنند، یک عده‌ای خیانت به خرج می‌دهند، یک عده‌ای از خیانت‌کنندگان پشتیبانی می‌کنند - اینها هست - اما باید مراقب بود. اگر بدون دقت، بدون حزم، انسان وارد برخی از قضایا بشود، بی‌گناهی که از آنها بیزار هم هستند، لگدمال می‌شوند. این نباید اتفاق بیفتد. من برحذر می‌دارم جوان‌های عزیز را، فرزندان انقلابی خودم را، از اینکه یک حرکتی را خودسرانه انجام بدهند. نه، همه چیز بر روال قانون» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸/۱۰/۱۹).

۳. تمسک به اهل بیت

یکی دیگر از راه‌های در امان ماندن از آسیب‌های معنوی جنگ‌های نرم تمسک به اهل بیت پیامبر است. این سفارشی است که پیامبر اکرم ﷺ برای نجات از فتنه‌های پس از خود به برخی از یارانشان کردند. آن حضرت خطاب به عمار فرمودند: «ای عمار، پس از من فتنه‌هایی رخ خواهد داد. در آن شرایط، از علی و حزب علی پی‌روی کن؛ چراکه علی با حق است و حق با علی...». مقام معظم رهبری در جریان فتنه ۸۸ بارها به سیره ائمه اطهار ﷺ استناد کردند و از کلام ایشان بهره بردند. برای مثال، در ترسیم شرایط فتنه، از قول امیرالمؤمنین ﷺ بهره بردند که می‌فرمایند:

«اینی که امیرالمؤمنین فرمود: «أَمَّا بَدءُ وَقُوعِ الْفِتَنِ اهْوَاءُ تَبَعٍ وَ احْكَامُ تَبَدُّعٍ»، تا آنجائی که می‌فرماید: «فَلَوْ أَنَّ الْبَاطِلَ خَلَصَ مِنْ مَزَاجِ الْحَقِّ لَمْ يَخْفِ عَلَى الْمُرْتَدِينَ»؛ اگر باطل، عریان و خالص بیاید کسانی که دنبال شناختن حق هستند، امر برایشان مشتبه نمی‌شود؛ می‌فهمند این باطل است، «و لو أَنَّ الْحَقَّ خَلَصَ مِنْ مَزَاجِ الْبَاطِلِ انْقَطَعَ عَنْهُ السِّنُّ الْمَعَادِينُ»؛ حق هم اگر - چنانچه - بدون پیرایه بیاید توی میدان، معاند دیگر نمی‌تواند حق را متهم کند به حق نبودن. بعد می‌فرماید: «و لكن يؤخذ من هذا ضعف و من ذاك ضعف فيمزجان»؛ فتنه‌گر یک تکه حق، یک تکه باطل را می‌گیرد، این‌ها را با هم مخلوط می‌کند، در کنار هم می‌گذارد: «فحيثُ شذَّ يشتهبه الحقّ على اوليائه» (نهج البلاغه، خ ۵۰)؛ آن وقت کسانی که دنبال حقند، آنها هم برایشان امر مشتبه می‌شود. فتنه این است دیگر!» (معظم رهبری، ۱۳۸۸/۱۰/۲۹).

توسل ایشان به حضرت حجت ﷺ در نماز جمعه تهران پس از انتخابات ۸۸ نمونه‌ای فراموش نشدنی از عرض توسل به اهل بیت ﷺ است.

۴. عمل بر اساس یقین و تقوا

امام علی علیه السلام نقش تقوا را در هنگام فتنه به این صورت بیان می‌کنند: «اعملوا، انه من يتق الله يجعل له مخرجاً من الفتن و نوراً من الظلم»؛ بدانید کسی که تقوای الهی پیشه کند خداوند راه خروج از فتنه‌ها و چراغ هدایتی در ظلمت‌ها در اختیارش قرار می‌دهد (نهج‌البلاغه، خ ۱۸۳). رعایت تقوای الهی در فضای فتنه، یعنی اینکه تمامی تصمیم‌ها فقط بر اساس خشیت و ترس از نافرمانی دستورهای الهی باشد و از مسائل شبهه‌ناک و گوش دادن به شایعات، بیش از هر زمان دیگری پرهیز شود. اصولاً «تقوا» یعنی خارج نشدن از چارچوب موازین الهی در همه مسائل فردی و اجتماعی و سیاسی. پس، از این بیان امیرالمؤمنین علیه السلام این نکته دریافت می‌شود که هرگاه در جامعه‌ای روحیه تقوا و پرهیزگاری گسترش یابد، آسیب‌پذیری آن جامعه در برابر فتنه‌های احتمالی کاهش خواهد یافت. بر این اساس، مقام معظم رهبری کسب تقوا را ابزاری نجات‌بخش در فتنه‌ها معرفی می‌کنند:

شما دیدید فتنه‌ای به وجود آمد، کارهایی شد، تلاش‌هایی شد، آمریکا از فتنه‌گران دفاع کرد، انگلیس دفاع کرد، قدرت‌های غربی دفاع کردند، منافقین دفاع کردند، سلطنت‌طلب‌ها دفاع کردند؛ نتیجه چه شد؟ نتیجه این شد که در مقابل همه این اتحاد و اتفاق نامیمون، مردم عزیز ما، ملت بزرگ ما در روز نهم دی، در روز بیست و دوی بهمن، آنچنان عظمتی از خودشان نشان دادند که دنیا را خیره کرد. ایران امروز، جوان امروز، تحصیل‌کرده امروز، ایرانیان امروز آنچنان وضعیتی دارند که هر توطئه‌ای را دشمن علیه نظام جمهوری اسلامی زمینه‌چینی کند به توفیق الهی توطئه را ختتا می‌کنند. متها توجه داشته باشید! باید تقوا پیشه کنیم. آنچه ما را قوی می‌کند تقواست. آنچه ما را آسیب‌ناپذیر می‌کند تقواست. آنچه ما را به ادامه این راه تا رسیدن به اهداف عالی امیدوار می‌کند تقواست (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۰۳/۱۴).

۵. بردباری و مدارا

شیوه دیگری که امام علی علیه السلام در برخورد با فتنه‌های زمان خود به کار می‌گرفتند، مدارا بود. وقتی گفت‌وگوها و روشن‌گری‌ها به نتیجه نمی‌رسید، چنین نبود که بی‌درنگ با مخالفان خشونت‌آمیز برخورد کنند. حتی آن حضرت در مقابل تقاضای عمومی برای زندانی کردن سران فتنه، فرمودند: «هر کس تا زمانی که به رویارویی مسلحانه علیه حکومت اسلامی برنخیزد و به توطئه علیه نظام اسلامی اقدام نکند، در امان خواهد بود» (بلاذری، ۱۴۱۷ق، ج ۳، ص ۱۴۶).

اصل مدارا و بردباری در مهار فتنه ۸۸ از سوی رهبر معظم انقلاب مطرح‌نظر بود. ایشان سعی کردند با اتخاذ رویکردی روشنگرانه در برابر فتنه‌گران، گروهی از مردم معترض را از صف دشمنان

نظام اسلامی جدا کنند. ایشان تا آنجاکه ممکن بود، در برابر سران فتنه صبر و بردباری در پیش گرفتند و تا دو سال، به ایشان فرصت بازگشت و خط کشی در برابر دشمنان انقلاب دادند. همین بردباری و مدارا موجب شد تا فضای غبارآلود شفاف گردد و بسیاری از معترضان به صف مدافعان پیوسته، در نهایت، در حماسه ۹ دی همراه با دیگر مردم به حمایت از انقلاب و ضدیت با فتنه‌گران پردازند.

۶. هوشیاری در برابر فرصت‌طلبان

یکی از راه‌های مبارزه و مقابله با فتنه‌های سیاسی، هوشیاری در برابر فرصت‌طلبان است. فرصت‌طلبانی بودند که می‌خواستند از فتنه «سقیفه» استفاده کنند و اساس اسلام و حکومت اسلامی را از میان بردارند. *ابوسفیان* به امام علی علیه السلام وعده داد که اگر برای احقاق حق خویش قیام کند در حمایت از او، مدینه را از جنگ‌جویان پیاده و سواره پر خواهد کرد. ولی امام علی علیه السلام، مرد میدان‌های دشوار، با بصیرت و تیزبینی از غرض‌حمایت‌های *ابوسفیان* آگاه بودند و با جمله‌ای آتشین، او را به جای خود نشانادند: «به خدا قسم، تو جز فتنه‌انگیزی مقصود دیگری نداری و دیرزمانی است که بدخواهی را برای اسلام پیشه خود ساخته‌ای. ما را به خیرخواهی تو حاجت نیست» (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ق، ص ۲۲۲).

امام علی علیه السلام در جمله‌ای حکیمانه، به همگان سفارش می‌کنند در فتنه‌های اجتماعی، هوشیاری خود را حفظ کنند و مراقب باشند در دام فرصت‌طلبان و فتنه‌انگیزان گرفتار نشوند و تا از آنها سوء استفاده نشود: «کن فی الفتنه کابن اللبون لا ظهر فیرکب و لا ضرع فیحلب» (نهج‌البلاغه، ح ۱)؛ در فتنه‌ها همچون بچه شتر دو ساله باش؛ نه پشتی دارد که سوارش شوند، و نه پستانی که شیرش را بدوشند».

هوشیاری در برابر فتنه‌های دشمن، بارها از سوی مقام معظم رهبری به مسئولان و مردم توصیه شده است. ایشان در حوادث سال ۱۳۸۸ نیز بر هوشیاری در برابر فتنه‌گران تأکید داشتند و تیزهوشی در برابر

اقدامات دشمنان انقلاب را لازم می‌دانستند:

به نظر من، باید با این چشم به این حوادث تلخ [حادثه ننگین اهانت به قرآن شریف در کشور آمریکا] نگاه کرد. نه اینکه اهانت به قرآن کار کوچکی است؛ خیلی بزرگ است، خیلی زشت است، خیلی ننگین است؛ اما برای ما باید زنگ بیدارباش باشد، باید حواسمان را جمع کنیم، بفهمیم که «من نام لم ینم عنه» (نهج‌البلاغه، ن ۶۲). اگر ما اینجا خواب برویم، جبهه دشمن، پشت سنگر خودش، معلوم نیست خواب رفته باشد؛ او بیدار است، علیه ما توطئه خواهد کرد. به نظر من، فتنه سال ۸۸ هم همین بود؛ برای ما یک زنگ بود، یک زنگ بیدارباش بود. بعد از آنی که در یک انتخاباتی، چهل میلیون شرکت می‌کنند و همه ما تا آخر شب، خوشحال، خرسند که پای صندوق‌های رأی مردم جمع شدند و تا

قانون» می دهند، عمل صریحاً بر خلاف قانون انجام می دهند. شعار «طرف‌داری از امام» می دهند، بعد کاری می کنند که در عرصه طرف‌داران آنها، یک چنین گناه بزرگی انجام بگیرد؛ به امام اهانت بشود، به عکس امام اهانت بشود. این، کار کمی نیست؛ کار کوچکی نیست. دشمنان از این کار خیلی خوشحال شدند. فقط خوشحالی نیست، تحلیل هم می کنند. بر اساس آن تحلیل، تصمیم می گیرند. بر اساس آن تصمیم، عمل می کنند. تشویق می شوند علیه مصالح ملی، علیه ملت ایران. اینجا آن چیزی که مشکل را ایجاد می کند، همان فریب، همان غبارآلودگی فضا و همان چیزی است که در بیان امیرالمؤمنین - علیه الصلاة والسلام - هست: «و لکن یؤخذ من هذا ضعف و من هذا ضعف، فیمزجان، فهناک یستولی الشیطان علی اولیائه» (نهج البلاغه، خ ۵۰)؛ یک کلمه حق را با یک کلمه باطل مخلوط می کنند، حق بر اولیای حق مشتبیه می شود. اینجاست که روشننگری، شاخص معین کردن، مایز معین کردن، معنا پیدا می کند» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸/۹/۲۲).

۸. نشان دادن ظاهری بودن وحدت فتنه‌انگیزان

غالباً فتنه‌گران، اگرچه در ظاهر وحدت و یکپارچگی خود را حفظ می کنند، اما در حقیقت، اختلاف‌های درونی فراوانی دارند. امیرمؤمنان علیه السلام چه زیبا این اختلاف درونی آنان را افشا کردند؛ آنگاه که فرمودند: هر یک از آن دو (طلحه و زبیر) امیدوار است که حکومت به او برسد، و آن را به سوی خود می کشاند و از دوستش برمی گرداند... هر یک کینه دوستش را در دل دارد، و دیری نباید که این واقعیت آشکار گردد. به خدا سوگند، اگر آنچه می خواهند به چنگ آورند یکی از آنها دیگری را به هلاک رساند و او را از میان بردارد (نهج البلاغه، خ ۱۴۸).

۹. تلاش برای آرام کردن اوضاع

فتنه‌ها همواره در فضای نا آرام، مشوش و هیجانی پایدار می مانند. از این رو، یکی دیگر از وظایف رهبران جامعه اسلامی پس از بروز فتنه و آشوب‌های فکری و فرهنگی و اجتماعی، برخورد حساب‌شده و تلاش برای آرام کردن اوضاع است. امام علی علیه السلام پس از جریان حکمیت و بهانه‌گیری‌های برخی از اصحابشان، در پاسخ به این پرسش که «چرا میان خود و آنان برای حکمیت، مهلت قرار دادی؟» و «چرا شتاب‌زده و به سرعت عمل نکردی؟» فرمودند: «فانما فعلت ذلک لیتین الجاهل و یتبث العالم، و لعل الله ان یصلح فی هذه الهدنه امر هذه الامه، و لا توخذ باکظامها، فتعجل عن تبین الحق و تنقاد لاول الغی» (نهج البلاغه، خ ۱۲۵)؛ علتش این بود که نادان خطای خود را به وضوح بدانند، و آگاه بر عقیده خودش استوار بمانند، و شاید که خداوند در این مدت صلح و آرامش، کار این ملت را اصلاح کند و مجبور نشود به عجله، جست و جوی حق را واگذارد و از آغاز به گمراهی گردن گذارد.

آخر شب رأی دادند - و البته هنوز عدد گفته نشده بود - همه هم لذت می بردند ناگهان از یک گوشه‌ای، فتنه‌ای شروع می شود، ما را بیدار می کند؛ می گوید: به خواب نروید! غفلت نکنید! خطرهایی در مقابل شما وجود دارد و آن خطرها این هاست. به نظر من، همه حوادث را این جوری باید نگاه کرد (مقام معظم، ۱۳۸۹/۰۶/۲۵).

توصیه امیرالمؤمنین علیه السلام به مالک اشتر درباره هوشیاری در برابر دشمنان نیز مورد توجه مقام معظم رهبری است:

از نامه‌های آن حضرت است به اهل مصر، که با مالک اشتر فرستاد، زمانی که او را به حکومت مصر منصوب کرد... «أَلَا تَرَوْنَ إِلَيَّ أُطْرَافَكُمْ قَدْ انْتَفَصَتْ، وَإِلَيَّ أَمْصَارُكُمْ قَدْ افْتَحَتْ، وَإِلَيَّ مَمَالِكُكُمْ تُزَوِي، وَإِلَيَّ بِلَادُكُمْ تُغْزِي؟! انْفِرُوا - رَحِمَكُمُ اللَّهُ - إِلَى قِتَالِ عَدُوِّكُمْ، وَ لَا تَتَأَلَّوْا إِلَيَّ الْأَرْضِ، فَتُقْرَبُوا بِالْخَسْفِ، وَ تَبْءَوْا بِاللَّذْلِ، وَ يَكُونُ نَصِيبُكُمْ الْأُخْسَ. وَ إِنْ أَخَا الْحَرْبِ الْأَرْقُ، وَ مَنْ نَامَ لَمْ يَنْمُ عَنْهُ. وَ السَّلَامُ» (نهج البلاغه، ن ۶۲)... آیا شما نمی بینید سرزمین شما با حمله دشمن کم شده، و شهرهایتان تحت فرمان آنان در آمده، و کشورهایتان ریبوده شده، و در شهرهای شما جنگ در گرفت؟! خدا شما را بیامزد، به جانب جنگ با دشمنانان کوچ کنید، و خود را بر زمین سنگین مسازید که تن به خواری بسپارید و به ذلت برگردید و پست‌ترین برنامه نصیب شما شود. مرد جنگجو همیشه بیدار و هوشیار است، و هر که از دشمن آسوده بخوابد دشمن نسبت به او نخواهد خفت» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۰۶/۲۵).

۷. روشن‌گری و افشاگری

امام علی علیه السلام در نامه‌ای خطاب به مردم کوفه، به افشاگری درباره سران فتنه جمل پرداختند و دلایل آنان برای مقابله با خود را بهانه‌ای بیش ندانستند:

من شما را از کار عثمان - به گونه‌ای که شنیدنش چون دیدن آن باشد - آگاه می سازم: مردم بر او خرده گرفتند و من یکی از مهاجران بودم که بیشتر خشنودی او را می خواستم و کمتر از دیگران او را سرزنش می کردم. اما طلحه و زبیر آسان‌ترین کارشان آن بود که بر او بتازند و نرم‌ترین برنامه‌شان اعمال فشار بر وی بود. عایشه نیز ناگهان خشم درونی خود را از وی آشکار کرد. سپس گروهی برای کشتن عثمان مهیا شدند و او را کشتند و مردم بدون اکراه و اجبار، بلکه از روی رضا و اختیار با من بیعت کردند (نهج البلاغه، ن ۱).

مقام معظم رهبری در تمامی مراحل رخداد فتنه ۱۳۸۸ تلاش داشتند با روشننگری، بخش‌های پنهان صحنه فتنه را برای عوام و حتی برخی خواص روشن نمایند. ایشان وظیفه خواص را در شرایط فتنه، روشننگری و شفاف‌سازی می دانند:

خب، این‌ها ایجاد فتنه می کنند؛ یعنی فضا را فضای غبارآلود می کند. شعار «طرف‌داری از

ایجاد آرامش و کاهش تنش‌های موجود در شرایط فتنه ۸۸ از جمله اقداماتی بود که نظام جمهوری اسلامی به خوبی انجام داد. برای مثال، مقام معظم رهبری در نماز جمعه پس از انتخابات سال ۱۳۸۸ تلاش داشتند شرایط را آرام کنند و بین دوست و دشمن تفکیک قایل شوند. ایشان معترضان را به آرامش دعوت می‌کردند و اردوکشی‌های خیابانی را نهي می‌کردند و از عواقب این دست حرکات نهي می‌نمودند.

۱۰. جدا کردن صف فتنه‌گران و فتنه‌زدگان

یکی از نخستین کارهایی که لازم است در برخورد با فتنه و کور کردن چشمان آن صورت گیرد، جدا کردن صف «فتنه‌زدگان» از «فتنه‌گران» است. بسیاری از کسانی که در جبهه فتنه قرار دارند، فریفته شعارهای زیبا و فریبنده سران فتنه شده‌اند. آنان را نباید سرزنش کرد. نباید همه افرادی را که در جبهه فتنه قرار دارند با یک چشم نگریم. به تعبیر زیبای امام علی (ع): «ما کل مفتون یعاتب»؛ هر فریب خورده‌ای سرزنش نشود (نهج البلاغه، ح ۱۵). در این شرایط، وظیفه نخبگان و عالمان جامعه اسلامی سنگین است. در شرایط فتنه ۸۸ چاره‌ای جز برخورد با فتنه‌گران نبود، اما مقام معظم رهبری تأکید داشتند که باید فتنه‌گران از فریب‌خوردگان جدا شوند و اتحاد مردم حفظ گردد:

اما این را هم باید همه توجه داشته باشند: می‌باید دشمن را با دوست اشتباه نکنیم! دوست را به خاطر یک خطا به جای دشمن بگیریم؛ و از آن طرف، یک عده‌ای هم دشمن خونی و معاند را دوست فرض کنند، به حرف او گوش کنند، توجه بدهند.

این فتنه‌هایی که دشمن بر پا کرده بود، امید بسته بود که شاید بتواند از این آب گل آلود ماهی بگیرد. - بحمدالله - این فتنه‌ها تمام شد. هر فتنه‌ای در مقابل حق، در مقابل ملت هوشیار، از بین خواهد رفت. گرد و غبار فرو خواهد نشست. همیشه همین جور است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸/۴/۱۵).

امروز معلوم شده است که آن کسانی که در مقابل عظمت ملت ایران، در مقابل کار بزرگ ملت ایران در انتخابات ایستادند، آنها بخشی از ملت نیستند؛ افرادی هستند یا ضد انقلاب صریح، یا کسانی که بر اثر جهالت خود، بر اثر لجاجت خود، کار ضد انقلاب را می‌کنند؛ ربطی به توده مردم ندارند. توده مردم را خود را ادامه می‌دهد؛ راه خدا را، راه اسلام را، راه جمهوری اسلامی را، راه پیاده کردن احکام الهی را، راه رسیدن به عزت و استقلال در پناه اسلام را. ملت حرکتش این جور است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸/۱۱/۱۹).

۱۱. اصل برخورد به هنگام و شجاعانه

برخورد به هنگام و به موقع با فتنه‌ها از دیگر وظایف مهم حاکمان اسلامی است؛ چراکه اگر

درنگ و تعللی بیش از اندازه رخ دهد، ممکن است ریشه فتنه فراگیر شود و به سادگی نتوان آن را از پای درآورد. وقتی فتنه بروز کرد باید شجاعانه با آن به مبارزه برخاست، هرچند فتنه‌انگیزان از یاران، دوستان و هم‌زمان پیشین باشند. اقدام شجاعانه و قاطعانه امام علی (ع) در برخورد با مخالفان خود، در چارچوب موازین اخلاقی بود (یوسفیان و شریفی، ۱۳۸۹، ج ۶، ص ۲۴۳ - ۲۴۶). فتنه خوارج در روزهای پایانی جنگ طولانی مدت صفین پدید آمد و فتنه‌گران نیز همان هم‌زمان، سربازان و دوستان امام علی (ع) بودند. کسانی که از شدت شب زنده‌داری، پیشانی‌هایشان پینه بسته بود و بیشتر آنان از قاریان و حافظان قرآن بودند. اما آن حضرت در برخورد با این فتنه بسیار شکننده، با افتخار می‌گوید: «فَإِنِّي فَقَاتُ عَيْنَ الْفِتْنَةِ وَ لَمْ يَكُنْ لِيَجْتَرِيَّ عَلَيْهَا أَحَدٌ غَيْرِي بَعْدَ أَنْ مَاجَ غَيْبَهَا وَ أَشْتَدَّ كَلْبُهَا» (نهج البلاغه، خ ۹۳)؛ من فتنه را نشاندم و کسی جز من شجاعت این کار را نداشت، از آن پس که موج تاریکی آن برخاسته بود و گزند آن همه را فراگرفته بود.

در حوادث سال ۱۳۸۸، تمام توان دنیای استکبار به میدان آمد تا نظام را به پذیرش خواسته‌های خویش وادارد. اما درایت مقام معظم رهبری و عزم مردم انقلابی ایران مانع رسیدن استکبار به اهداف خویش گردید. مقام معظم رهبری و مردم انقلابی ایران اسلامی با عوامل فتنه به‌هنگام و شجاعانه برخورد کردند:

نظام اسلامی با اخلاص‌گران در امنیت مردم طبعاً برخورد می‌کند. این وظیفه نظام است. نظام اسلامی اجازه نمی‌دهد که کسانی دست‌خوش فریب و توطئه دشمن بشوند، زندگی مردم را خراب کنند، آسایش مردم را به هم بزنند، جوان‌های مردم را تهدید کنند. فرزندان این کشور عزیزند؛ همه عزیزند. نظام این اجازه را نخواهد داد (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸/۴/۱۵).

۱۲. ترویج ارزش‌ها

یکی از علل پیدایش فتنه در جامعه اسلامی، ضعف اخلاقی افراد است. بدین‌روی، برای خشکاندن ریشه‌های فتنه لازم است اخلاق اسلامی در همه سطوح و ساحت‌های زندگی مردم ترویج شود و نظام جامع اخلاقی و رفتاری انسان مسلمان تدوین و عملیاتی شود. باید اخلاق اجتماعی، اخلاق سیاسی، اخلاق علم‌اندوزی، اخلاق نقد، اخلاق جنسی، اخلاق خانواده، اخلاق معاشرت، اخلاق شهروندی و امثال آن - همگی - بر اساس مبانی اسلامی و به شیوه‌ای کاربردی برای همه سطوح تدوین شود و محور فعالیت‌های تربیتی و تعلیمی قرار گیرد. برای مثال، در برخی احادیث، ترویج

ازدواج به‌عنوان راهی برای جلوگیری از فتنه‌ها معرفی شده است. امام باقر علیه السلام در پاسخ مردی که گفت: برای دخترم خواستگار آمده است و از آن حضرت مشورت خواست، فرمودند: «من خطب الیکم فرضیتم دینه و امانته کائنا من کان فزوجوه، و الا تفعلوا تکن فتنه فی الارض و فساد کبیر» (نجفی، ۱۴۲۳ق، ج ۸، ص ۲۹۰)؛ کسی که به خواستگاری دخترتان آمد و شما به دین‌داری و امانت‌داری او راضی بودید، دختر خود را به او بدهید - و این مهم نیست که چه ویژگی‌های دیگری دارد - و اگر این کار را نکنید، زمینه فتنه و فساد بزرگ را در زمین فراهم کرده‌اید.

مقام معظم رهبری در مناسبت‌های گوناگون و در دیدار با اقشار مردم، همواره به ترویج ارزش‌های اسلامی توجه داشته‌اند:

باید از فضای فرهنگی کشور، به‌ویژه در حوزه تولید و نشر کتاب مراقبت شود؛ زیرا برخی به‌دنبال تاریخ‌سازی جعلی و ترویج ضد ارزش‌ها از طریق کتاب هستند... (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۲/۲۰)

ایشان با تأکید بر اینکه عرصه فرهنگی عرصه جهاد است، خاطر نشان می‌سازند: کسانی که در این میدان جهاد فرهنگی حضور دارند باید حق جهاد را بجا آورند و آن‌گونه که شایسته است، به ترویج ارزش‌های دینی و واقعیات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس پردازند (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۲/۲۰).

۱۳. تقویت باورها

اگر فتنه‌گران از راه ایجاد بدعت در دین، کار خود را پیش می‌برند پس راه مبارزه با آنها و خشک کردن ریشه‌های فتنه، تقویت بنیه‌های اعتقادی و دینی مردم است. مقام معظم رهبری سوء استفاده از باورهای یک ملت را خطری مهلک می‌دانند و تغییر باورها به سوی ارزش‌های غربی را روش کهن استعمار برای تسلط بر کشورها معرفی می‌نمایند:

برای به زنجیر کشیدن یک ملت، هیچ چیزی ممکن‌تر و سهل‌تر از این نیست که قدرتمندان عالم بتوانند باورهای آن ملت و آن کشور را بر طبق نیازهای خودشان شکل دهند. هر باوری که یک ملت را به اتکالی به خود، اعتماد به نفس، حرکت به جلو و تلاش برای استقلال و آزادی وادار کند، دشمن خونی آن، کسانی هستند که می‌خواهند با قدرت متمرکز، همه دنیا را در اختیار بگیرند و به نفع خودشان همه بشریت را استثمار کنند. لذا، با آن فکر مبارزه می‌کنند. در نقطه مقابلش، سعی می‌کنند با راه‌ها و شیوه‌های مختلف، افکار و باورها و جهت‌گیری‌هایی را در میان آن ملت ترویج کنند که به گونه‌ای بیندیشد که آنها می‌خواهند (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۹/۱۲/۹).

یکی از ابزارهای فتنه‌گران در دوران فتنه، ایجاد تزلزل در باورهاست. مقام معظم رهبری این حرکت دشمن را در فتنه ۸۸ این‌گونه تبیین کردند که یکی از اهداف دشمن در فتنه اخیر، مسئله دین و بنیات اسلامی و انقلاب اسلامی است. از توحید و نبوت و امامت و ولایت و از این‌ها بگیری تا احکام و حجاب و حدود شرعی و بقیه چیزها؛ دایم دارد شبهه‌پراکنی می‌شود. باید حواسمان باشد که این‌ها روش دشمن است. باید در مقابل اینها تدبیر داشت، باید کار کرد (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۰۶/۲۵).

۱۴. ایجاد روحیه حقیقت‌شناسی (بصیرت)

امام علی علیه السلام در توصیف جنگ با اهل قبله و شرایط مبارزان چنین جنگی می‌فرمایند:

«قد فتح باب الحرب بینکم و بین اهل القبلة و لا یحمل هذا العلم الا اهل البصر و الصبر و العلم بمواضع الحق» (نهج‌البلاغه، خ ۱۷۳)؛ میان شما و اهل قبله باب جنگ گشوده شده است، و این علم را بر نمی‌دارد، مگر آنکه بینا و شکیباست و می‌داند که حق در کجاست.

مقام معظم رهبری به‌عنوان رهبر و سراندار انقلاب اسلامی در تحولات گوناگون، بر افزایش بصیرت تأکید داشتند و در ایام فتنه ۸۸ نیز بر این موضوع توجه کرده، مردم را به بصیرت‌افزایی فرا می‌خواندند:

خدای تعالی به پیغمبرش در آن دوران دشوار مکه می‌فرماید: ای پیغمبر! من با بصیرت حرکت می‌کنم. خود پیغمبر با بصیرت حرکت می‌کند، تابعان و پیروان و مدافعان فکر پیغمبر هم با بصیرت. آن وقتی که هنوز حکومتی وجود نداشت، بصیرت لازم بود... اینی که من همیشه بر روی بصیرت تأکید کرده‌ام، به خاطر این است که یک ملت و جوانان یک کشور وقتی بصیرت دارند، آگاهانه حرکت می‌کنند و قدم برمی‌دارند، همه تیغ‌های دشمن در مقابل آنها کُند می‌شود. بصیرت این است. بصیرت وقتی بود، غبار آلودگی فتنه نمی‌تواند آنها را گمراه کند. شما در جبهه جنگ، اگر راه و نقشه‌خوانی بلد نباشید، و قطب‌نما در اختیار نداشته باشید، یک وقت می‌بینید در محاصره دشمن قرار گرفته‌اید؛ راه را عوضی آمده‌اید، دشمن بر شما مسلط می‌شود. این قطب‌نما همان بصیرت است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸/۷/۱۵).

۱۵. اصل تقویت دانش دشمن‌شناسی

امام علی علیه السلام نیز بر این واقعیت تأکید می‌کنند که هرگز به حقیقت و سعادت دست نمی‌یابید، مگر آنکه روی برتافتگان از راه حق و درماندگان از سعادت را بشناسید:

بدانید که تا واگذارنده رستگاری را نشناسید رستگاری را نخواهید شناخت، و تا شکننده پیمان قرآن را ندانید با قرآن پیمان استوار نخواهید ساخت (نهج‌البلاغه، خ ۱۴۷).

یکی از نکات مهم در شرایط فتنه، شناخت دشمن است؛ زیرا در شرایط فتنه، ممکن است تشخیص دوست و دشمن دشوار گردد و اگر دشمن شناسی مناسب انجام نگیرد موجب تصمیم‌های نادرست و جبران‌ناپذیری خواهد شد:

در حوادث فتنه‌گون، شناخت عرصه دشوار است، شناخت اطراف قصه دشوار است، شناخت مهاجم و مدافع دشوار است، شناخت ظالم و مظلوم دشوار است، شناخت دشمن و دوست دشوار است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸/۶/۱۴).

۱۶. جلوگیری از بازگشت به فتنه

باید حواسمان را جمع کنیم؛ بفهمیم که: «من نام لم ینم عنه»؛ اگر ما اینجا خواب برویم، جبهه دشمن، پشت سنگر خودش معلوم نیست خواب رفته باشد. او بیدار است، علیه ما توطئه خواهد کرد. به نظر من، فتنه سال ۸۸ هم همین بود؛ برای ما یک زنگ بود، یک زنگ بیدارباش بود. بعد از آنی که در یک انتخاباتی، چهل میلیون شرکت می‌کنند و همه ما تا آخر شب، خوشحال، خرسند که پای صندوق‌های رأی مردم جمع شدند و تا آخر شب رأی دادند - البته هنوز عدد گفته نشده بود - همه هم لذت می‌بردند، ناگهان از یک گوشه‌ای، فتنه‌ای شروع می‌شود؛ ما را بیدار می‌کند، می‌گوید: به خواب نروید! غفلت نکنید! خطرهایی در مقابل شما وجود دارد و آن خطرها این‌هاست. به نظر من، همه حوادث را این‌جوری باید نگاه کرد (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۶/۲۵).

نتیجه‌گیری

فتنه‌های سیاسی و اجتماعی در شرایط اختلاط حق و باطل، اختلاف بین مردم و اختلال نظام شکل می‌گیرند. به منظور مقابله و مواجهه با فتنه‌ها، دو رویکرد متصور است: رویکرد انفعالی و تهدید محور، و رویکرد فعالانه و فرصت‌محور. مقاله پیش رو درصدد تبیین رویکرد فعال و فرصت‌محور با مطالعه موردی فتنه ۱۳۸۸ برآمد. لازمه این رویکرد بصیرت دینی و سیاسی عموم مردم و خواص جامعه اسلامی است که این بصیرت با رعایت اصول و روش‌های تربیت سیاسی اسلامی در مواجهه با فتنه تحقق می‌یابد.

اصول و روش‌های تربیت سیاسی اسلامی را که برای مقابله با فتنه مطالعه و بررسی شد، می‌توان در سه مرحله مبارزه با فتنه تقسیم‌بندی نمود. به منظور مبارزه با فتنه سال ۱۳۸۸ نیز از بسیاری از این اصول استفاده گردید. اصول مبارزه با فتنه را در سه مرحله قبل، حین و پس از فتنه، می‌توان در قالب جدول ذیل به نمایش گذاشت:

جدول (۱): اصول مقابله با فتنه در سه مرحله

پس از فتنه	حین فتنه	قبل از فتنه
تمسک به قرآن	یقین و تقوا	ترویج ارزش‌ها
تمسک به اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> و ولایت	بردباری و مدارا	تقویت باورها
مراقبت از اوضاع و جلوگیری از بازگشت به عقب	هوشیاری در برابر فتنه‌گران	تعلیم و تربیت جامعه اسلامی
روشن‌گری و افشاگری	آرام کردن اوضاع	ایجاد بصیرت
	جدا کردن فتنه‌گران از فریب‌خوردگان	تقویت دانش دشمن‌شناسی
	برخورد به هنگام و شجاعانه	

الگوی نظام مقدس جمهوری اسلامی و اصول مبارزه با فتنه، که در سال ۱۳۸۸ توسط رهبر معظم انقلاب در تمامی مراحل فتنه به کار بسته شد، قابل تطبیق با الگوی مذکور است. اصول نام‌برده در دوره‌های گوناگون زمانی به کار بسته شده است. مواجهه با این فتنه، حکیمانه و اصولی بود. برخورد به‌هنگام و شجاعانه مقام معظم رهبری و ایجاد بصیرت و تقویت دشمن‌شناسی در ملت، و هوشیاری در برابر فتنه‌گران با بردباری و مدارا، فتنه را مدیریت کرده و بر تربیت سیاسی خواص و عوام افزود. اجرای اصول مذکور نه تنها موجب خنثی شدن فتنه‌گردید، بلکه موجب جلوگیری از بازگشت مجدد به فتنه‌گردید.

آثار تربیت سیاسی در فتنه ۸۸ ماندگار بود، به گونه‌ای که در مواجهه با فتنه سوریه کارآمدی خود را حفظ کرد. در جریان فتنه سوریه، فضای رسانه‌ای غرب و شبهه‌افکنان داخلی علیه مواضع جمهوری اسلامی، شرایطی را طراحی کردند که حق بر مردم مشتبه گردد و با سوء استفاده از جریان بیداری اسلامی در منطقه، تلاش کردند مردم را در مقابل مواضع رسمی جمهوری اسلامی در حمایت از جبهه مقاومت و دولت سوریه قرار دهند. اما تشخیص صحیح و روشنگرانه رهبر معظم انقلاب و بصیرت حاصل از تربیت سیاسی فتنه سال ۱۳۸۸ نقش‌ها و فتنه‌های جریان استکبار را بر آب کرد. شکل‌گیری حماسه سیاسی در انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۹۲، آن هم در شرایط دشوار تحریم اقتصادی و تهدید نظامی و تخریب فرهنگی، از دیگر برکات تربیت سیاسی مردم در جریان فتنه سال ۱۳۸۸ بود.

منابع

- نهج البلاغه، ۱۴۱۲ق، صبحی صالح، قم، دارالهجره.
- ابن ابی الحدید، عبد الحمید، ۱۴۰۴ق، شرح نهج البلاغه لابن ابی الحدید، تصحیح ابراهیم، محمد ابوالفضل، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.
- بلاذری، احمد بن یحیی، ۱۷ق، انساب الأشراف، بیروت، دار الفکر.
- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۶۵، الکافی، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۴ق، بحار الأنوار، بیروت، مؤسسه الوفاء.
- محمد طحان، مصطفی، ۱۳۸۱، چالش های سیاسی جنبش های اسلامی معاصر، خالد عزیزی، تهران، احسان.
- مصباح، محمد تقی، ۱۳۹۰، فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، تهران، مدرسه.
- موسوی، مهدی، ۱۳۸۷، «تربیت سیاسی در پرتو انتظار با تأکید بر آموزه های قرآن کریم»، در: چهارمین همایش بین المللی دکترین مهدویت.
- نجفی، هادی، ۱۴۲۳ق، موسوعه احادیث اهل البیت، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- یوسفیان، حسن و احمد شریفی، ۱۳۸۹، امام علی و مخالفان، دانشنامه امام علی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

بیانات مقام معظم رهبری: www.khamenei.ir

- خطبه های نماز جمعه تهران در حرم امام خمینی، ۱۳۸۹/۰۳/۱۴.
- خطبه های نماز جمعه تهران، ۱۳۸۶/۶/۲۰.
- در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ۱۳۷۹/۱۲/۹.
- در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۸۹/۰۶/۲۵.
- در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۷۹/۹/۲۲.
- در دیدار با اعضای شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۸/۱۰/۲۹.
- در دیدار با جمعی از طلاب و روحانیون، ۱۳۸۸/۹/۲۲.
- در دیدار جمعی از شعرا، ۱۳۸۸/۶/۱۴.
- در دیدار جمعی از دانشجویان قزوین، ۱۳۸۲/۹/۲۶.
- در دیدار جمعی از مسئولان آموزش و پرورش، ۱۳۸۱/۴/۲۶.
- در دیدار جمعی از مسئولان حوزه هنری و دست اندرکاران تولید و انتشار کتاب «اد»، ۱۳۸۹/۲/۲۰.
- در دیدار عمومی مردم چالوس و نوشهر، ۱۳۸۸/۷/۱۵.
- در دیدار فرمانده و پرسنل نیروی هوایی ارتش، ۱۳۸۸/۱۱/۱۹.
- در دیدار مردم قم در سالگرد قیام ۱۹دی ۱۳۸۸/۱۰/۱۹.
- در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی، ۱۳۹۳/۳/۲۶.
- در سالروز ولادت حضرت امیرالمومنین، ۱۳۸۸/۴/۱۵.

